Originalni naučni rad
DOI: 10.5937/gakv96-47875
UDC 502/504:342.7(497.11)

Dr Biljana Lepotić[*]
Viši sud u Novom Sadu
ORCid: 0009-0002-5635-2091

KLIMATSKE PROMENE I ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE KAO LJUDSKO PRAVO
Praksa Evropskog suda za ljudska prava[**]

SAŽETAK: Primarnu ulogu u pružanju relevantne pravne zaštite životne sredine i klime ima nacionalni sudski sistem, a Evropski sud za ljudska prava ima supsidijarnu ulogu i postupa tek po predstavkama za povredu drugih ljudskih prava. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni dodatni protokoli ne regulišu direktno pravo na zdravu životnu sredinu kao takvo, ipak štite interes za očuvanje životne sredine i klime štiteći druga ljudska prava. Naime, pretežno se povreda ovog prava preispituje kroz povredu prava na život u zdravoj životnoj sredini, povredu prava na privatan život, prava na imovinu i prava na informisanje. Države su dužne da poštuju, štite, unapređuju i ispunjavaju sva ljudska prava za sve ljude. Ovo uključuje afirmativnu obavezu da se spreče predvidive štete, uključujući i onu izazvanu klimatskim promenama.

Polje sudskih sporova o klimatskim promenama se vremenom obogatilo i nametnulo je potrebu da nosioci pravosudnih funkcija i učesnici u takvim sudskim sporovima postanu svesni posledica klimatskih promena, kao i posledica koje nose odluke u tim sporovima. Pored toga što je unapređen značaj klimatskih parnica i ekoloških parnica uopšte, kako pred domaćim sudovima, tako i pred Evropskim sudom za ljudska prava i pred Sudom pravde Evropske unije, brojni slučajevi su dobili i širi međunarodni odjek i ostvarili svoju ambiciju

[*] e-mail: lepotic.biljana@gmail.com, sudija.
[**] Rad je primljen 14. 11. 2023, a prihvaćen je za objavljivanje 21. 10. 2024. godine.

za dobijanjem odgovora o uticaju klimatskih promena na osnovna ljudska prava, pa su tako, nadalje, inspirisali pokretanje ovakvih postupaka širom sveta.

U razvoju međunarodnog ekološkog prava vremenom su ustanovljeni principi koji ukazuju na karakteristike te oblasti prava i njegovih instituta, a to su princip preventivne akcije, princip predostrožnosti, princip „plaća zagađivač“, princip održivog razvoja, princip međugeneracijske jednakosti i princip obaveze saradnje.

Neupitni značaj ekološkog prava je prepoznat na međunarodnom nivou i, iako ovo pravo nije imenovano kao ljudsko pravo u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ni u njenim protokolima, njemu je takav značaj priznat kroz rastući trend ekoloških i klimatskih parnica, kao i sve bogatiju sudsku praksu u ovoj oblasti.

***Ključne reči**:* ljudska prava, zaštita životne sredine i klime, ekološke parnice, ekološko pravo

UVOD

Ekološko pravo obuhvata veliki broj zakona koji uređuju pitanja od značaja za zaštitu životne sredine i težište im je na upravljanju konkretnim prirodnim resursima (šume, mineralna bogatstva...). Ova oblast prava nastoji da kontroliše uticaj ljudi na prirodne resurse koji su pogođeni i ugroženi ljudskim aktivnostima, a štiti se međunarodnim, regionalnim, nacionalnim i lokalnim propisima.

Na nacionalnom nivou ekološko pravo čine zakonodavni standardi, podzakonski akti, kao i pravila o postupanju ustanova i uprava za kontrolu aktivnosti kojima se nanosi šteta životnoj sredini u jednoj državi. S druge strane, međunarodno ekološko pravo se razvija između država kako bi se međusobno razvili međunarodni odnosi, utvrdile međusobne obaveze između država, te uredilo ponašanje u međunarodnim odnosima o pitanjima vezanim za životnu sredinu.

Države su dužne da poštuju, štite, unapređuju i ispunjavaju sva ljudska prava za sve ljude. Ovo uključuje afirmativnu obavezu da se spreče predvidive štete, uključujući i onu izazvanu klimatskim promenama. I najznačajniji međunarodni instrumenti, kao što su Povelja Ujedinjenih nacija,[1] Univerzalna

[1] Povelja Organizacije ujedinjenih nacija je međunarodni ugovor kojim je osnovana Organizacija ujedinjenih nacija. Potpisana je na Konferenciji OUN o međunarodnim organizacijama u San Francisku dana 26. juna 1945. godine od strane pedeset prvobitnih zemalja članica. Stupila je na snagu 24. oktobra 1945. godine

deklaracija o ljudskim pravima[2] i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima,[3] jasno upućuju da obaveze države u vezi sa ljudskim pravima zahtevaju kako pojedinačnu akciju, tako i međunarodnu saradnju.

Vremenom se obogatilo polje sudskih sporova o klimatskim promenama, koje je nametnulo i potrebu da nosioci pravosudnih funkcija i učesnici u takvim sudskim sporovima postanu svesni posledica klimatskih promena, kao i posledica koje nose odluke u tim sporovima. Pored toga što je unapređen značaj klimatskih parnica i ekoloških parnica uopšte, kako pred domaćim sudovima, tako i pred Evropskim sudom za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) i Sudom pravde Evropske unije, brojni slučajevi su dobili i širi međunarodni odjek, tako ostvarili svoju ambiciju za dobijanjem odgovora o uticaju klimatskih promena na osnovna ljudska prava i inspirisali pokretanje ovakvih postupaka pred sudovima širom sveta.

Kada govorimo o sudskim sporovima u vezi sa klimatskim promenama, ne može se izostaviti slučaj visokog profila i prva uspešna klimatska parnica u Evropi, a to je čuveni slučaj *Fondacije Urgenda protiv države Holandije*[4], čiji je ishod bila utvrđena povreda ljudskih prava zbog propusta države u politici suzbijanja negativnih uticaja izazvanih klimatskim promenama i ovo je bio prvi u svetu slučaj u kome su građani uspeli sa zahtevom za utvrđenje da njihova vlada ima zakonsku obavezu da spreči opasne klimatske promene. Tako je Okružni sud u Hagu, 24. juna 2015. godine, presudio da vlada mora smanjiti emisije gasova staklene bašte za najmanje 25 % do kraja 2020. godine (u poređenju sa nivoima iz 1990. godine) i presuda je zahtevala od holandske vlade da odmah preduzme efikasnije mere u vezi sa klimatskim promenama. Značaj navedenog slučaja na međunarodnom nivou ogleda se i u tome što je to prvi slučaj koji ekološka prava vezana za klimatske promene definiše kao ljudska prava, dovodeći ih u vezu sa pravom na život i pravom na porodični život. Pod uticajem ovog slučaja nastale su brojne parnice u kojima se ekološka prava preispituju u svetlu ljudskih prava.

[2] Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je deklaracija usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (A/RES/217, 10. decembra 1948. godine u Parizu).

[3] Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima multilateralni je ugovor koji je usvojila Generalna skupštine Ujedinjenih nacija 16. decembra 1966. godine putem GA rezolucije 2200A (XXI), i koji je stupio je na snagu 3. januara 1976.

[4] Više o značaju slučaja *Urgenda protiv Holandije* v.: Tintor, LJ. (2021). Značaj slučaja Urgenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope. *Strani pravni život*, LXV, br. 2/21.

PRAVO NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU I KLIMU U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Primarnu ulogu u pružanju relevantne pravne zaštite životne sredine i klime ima nacionalni sudski sistem, a Evropski sud za ljudska prava ima supsidijarnu ulogu i postupa tek po predstavkama za povredu drugih ljudskih prava. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda[5] (u daljem tekstu: Konvencija) i njeni dodatni protokoli, ne regulišu direktno pravo na zdravu životnu sredinu kao takvo, ipak štite interes za očuvanje životne sredine i klime štiteći druga ljudska prava.

Pretežno se povreda ovog prava preispituje kroz povredu prava na život[6] u zdravoj životnoj sredini, povredu prava na privatan život,[7] pa je tako u slučaju *Lopez Ostra protiv Španije*[8], u kome se podnosilac žalila na neprijatnosti koje uzrokuje postrojenje za preradu otpada smešteno nekoliko metara od njenog doma. Naime, oslanjajući se na čl. 8.1 i čl. 3. Konvencije, podnosilac predstavke je tvrdila da je bila žrtva kršenja prava na poštovanje doma zbog kojeg je privatni i porodični život postao nemoguć. Za sud u Strazburu se postavilo pitanje da li je država postigla pravičnu ravnotežu između konkurentnih interesa pojedinca i zajednice (izraženih u postrojenju za preradu otpada, izgrađenog za rešavanje problema zagađenja), pa je stav ESLJP bio da u konkretnom slučaju nije postignuta ravnoteža između ekonomskog blagostanja grada i delotvornog uživanja pojedinačnih prava podnositeljke predstavke[9]

---

[5] Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom br. 11. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola br. 4. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Protokol br. 1 uz nju, Protokola br. 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola br. 7. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola br. 12. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola br. 13. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori* br. 12/2010. i 10/2015.

[6] Čl. 2, st. 1. Konvencije: Pravo na život svakog lica zaštićeno je zakonom. Niko ne sme biti namerno lišen života, osim prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.

[7] Čl. 8. Konvencije: Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

[8] *López Ostra v. Spain*, Application no. 16798/90, Judgment of 9 December 1994, https://hudoc.echr.coe.int/

[9] Para. 58. presude od 9. decembra 1994. godine.

usled čega je ESLJP proglasio da je postojalo kršenje čl. 8. Konvencije. Nadalje, sud je povredu prava na zdravu životnu sredinu u više slučajeva utvrdio prilikom ispitivanja povrede prava na imovinu,[10] pa su tako u slučaju *Papastavrou i dr. protiv Grčke*[11] podnosioci predstavke bili umešani u dugogodišnji spor sa državom u vezi sa vlasništvom nad parcelom u Omorfoklisiji u Galacu, deo šireg područja pod nazivom „Veikou Estate" na čije vlasništvo polaže pravo država. S tim u vezi su podnosioci predstavke osporili da je odluka Prefekta o pošumljavanju doneta u javnom interesu jer geologija tog područja nije podesna za pošumljavanje. Sud je morao da zauzme stav o tome da li je u konkretnom slučaju postignuta ravnoteža između javnog interesa i zahteva zaštite prava podnosilaca zahteva i zaključio je da je došlo do kršenja čl. 1. Protokola br. 1. uz Konvenciju.

Najzad, i u kontekstu povrede prava na informisanje[12] vidljiva je posredna zaštita na zdravu životnu sredinu, u smislu prava građana da budu informisani o potencijalnim ili prisutnim zagađenjima opasnim po zdravlje i život, te da neadekvatno informisanje o zagađenju predstavlja ujedno i povredu prava na privatan život. Ovakav stav ESLJP je zauzeo u predmetu *Guera protiv Italije*[13] gde je sud našao da podnosioci imaju pravo na „osnovne informacije koje bi im omogućile da procene rizike, kojima bi oni i njihove porodice mogle biti izloženi".[14]

Iz navedenog, dakle, proističe da Evropski sud za ljudska prava priznaje pravo na zdravu životnu sredinu i posredno mu pruža zaštitu i sudska praksa se u ovoj oblasti kontinuirano bogati, ujedno se iz njegovog stava zaključuje

[10] Čl. 1. Protokola 1. uz Konvenciju: Svako fizičko i pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo države da primenjuje zakone koje smatra potrebnim da bi regulisala korišćenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi obezbedila naplatu poreza ili drugih dažbina ili kazni.

[11] *Papastavrou and others v. Greece*, predstavka br. 46372/99, presuda od 10. aprila 2003. godine, https://hudoc.echr.coe.int/

[12] Čl. 10. Konvencije: Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća. Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

[13] *Guerra and Others v. Italy*, App. No. 116/1996/735/932, Judgment of 19 February 1998, https://hudoc.echr.coe.int/

[14] Para. 60. presude od 19. februara 1998. godine.

da je zdrava životna sredina preduslov za ostvarivanje drugih ljudskih prava. Tokom vremena, zaštita životne sredine dovedena je u tesnu vezu sa klimom i sve veći broj međunarodnih izvora se bavi ovim oblastima i unapređuje njihov značaj i zaštitu.[15]

PRINCIPI MEĐUNARODNOG EKOLOŠKOG PRAVA

Principe međunarodnog ekološkog prava, koji ukazuju na karakteristike te oblasti prava i njegovih instituta, delimo na princip preventivne akcije princip predostrožnosti, princip „plaća zagađivač", princip održivog razvoja, princip međugeneracijske jednakosti i princip obaveze saradnje.

Princip preventivne akcije nalaže da se spreči i smanji šteta po životnu sredinu, da se ograniče ili kontrolišu aktivnosti koje bi mogle izazvati takvu štetu ili koje nose rizik da će tako šteta biti naneta. Ovaj princip je utvrđen Stokholmskom deklaracijom[16] i propisuje da države imaju suvereno pravo da eksploatišu sopstvene resurse s tim da osiguraju da se aktivnostima koje se preduzimaju u njihovoj nadležnosti i pod njihovom kontrolom, ne nanosi šteta životnoj sredini drugih država ili području van granica nacionalne nadležnosti. Ovaj princip je prepoznat i u Okvirnoj konvenciji UN o promeni klime,[17] a primenjen je i u pravu EU i to čl. 191. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije.[18]

Princip predostrožnosti je obeležen u principu 15. deklaracije iz Rija[19] koja utvrđuje da, kada postoje upozorenja da će biti naneta teška ili nenadok-

---

[15] Lepotić, B., Kovačević, B. (2020). Zaštita životne sredine i klimatske promene kroz zaštitu ljudskih prava u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava. *Zbornik radova 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, „Unifikacija prava i pravna sigurnost".* Beograd.

[16] Prekretnica u vezi sa zaštitom životne sredine u okviru Ujedinjenih nacija bila je Konferencija Ujedinjenih nacija o čovekovoj sredini, koja je održana na inicijativu Švedske u Stokholmu 1972. godine (tzv. Stokholmska konferencija). Učestvovalo 113 država.

[17] Okvirna konvencija o promeni klime jedna je od dve konvencije usvojene na Rio konferenciji 1992. godine. Konvencija je stupila na snagu marta 1994. godine. Osnovni cilj Konvencije je stabilizacija gasova sa efektom staklene bašte na nivou koji bi sprečio negativne antropogene uticaje na klimatski sistem, navodeći da se takav nivo treba postići u vremenskom okviru dovoljnom da se omogući prirodno prilagođavanje ekosistema na klimatske promene, da se ne ugrozi proizvodnja hrane, i da se omogući održivi razvoj.

[18] Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01, http://eur–lex.europa.eu/legal–content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT.

[19] Deklaracija iz Ria o životnoj sredini i razvoju, predstavlja kratki dokument nastao 1992. godine na Konferenciji o Životnoj sredini i razvoju Ujedinjenih nacija, neformalno poznata kao Samit o Zemlji. Deklaracija iz Rija se sastoji od 27 principa koji su stvoreni sa namerom da budu vodič državama u budućem održivom razvoju. Potpisalo ju je preko 170 država.

nadiva šteta, to što ne postoji potpuna naučna izvesnost da će šteta nastati, ne sme koristiti kao razlog da se odlože rentabilne mere za sprečavanje degradacije životne sredine. Ovaj princip je takođe prepoznat u Okvirnoj konvenciji UN o promeni klime u čl. 3, st. 3. zatim u čl. 191. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, kao i u odlukama donetim pred Sudom pravde Evropske unije i to u predmetu *Afton Hemikal,*[20] *Fajzer Animal Helth protiv Saveta EU*.[21]

I Evropski sud za ljudska prava priznaje značaj principa predostrožnosti, te preporučuje da države ne odlažu donošenje delotvornih iz srazmernih mera u cilju sprečavanja rizika od velike nenadoknadive štete životnoj sredini onda kada ne postoji naučna ili tehnička izvesnost da će šteta nastati. Ovaj princip je prepoznat u predmetu *Tatar protiv Rumunije,*[22] u kome je taj sud istakao da vlasti moraju da obezbede javni pristup zaključcima istraga i studija i da je država dužna da garantuje pravo javnosti da učestvuje u procesu donošenja odluka o pitanjima životne sredine. Naglasilo je da je propust rumunske vlade da informiše javnost, posebno time što nije objavila procenu uticaja iz 1993. godine na osnovu koje je data dozvola za rad kompaniji na eksploataciji rudnika zlata u kom procesu je upotrebljavan natrijum-cijanid, te onemogućila građanima da osporavaju rezultate te procene. Sud je dalje primetio da se ovaj nedostatak informacija nastavio nakon ekološke nezgode iz januara

[20] *Afton Chemical Limited v. Secretary of State for Transport*, C–343/09, presuda od 8. 7. 2010. godine

[21] *Pfizer Animal Health SA v. Council of the European Union*, T–13/99, presuda od 11. 9. 2002. godine

[22] *Tătar v. Romania,* predstavka br. 67021/01: Podnosioci predstavke, V. Tatar i P. Tatar, otac i sin, su rumunski državljani koji su rođeni 1947. odnosno 1979. godine. U relevantno vreme živeli su u Baja Mareu (Rumunija). Pol Tatar živi od 2005. u Kluž-Napoki (Rumunija). Kompanija S.C. Aurul S.A., koja sada posluje kao S.C. Transgold S.A., dobila je licencu 1998. za eksploataciju rudnika zlata Baia Mare. Proces ekstrakcije kompanije uključivao je upotrebu natrijum-cijanida. Deo njenih aktivnosti nalazio se u blizini kuće podnosilaca predstavke. Dana 30. januara 2000. na lokaciji se dogodila ekološka nesreća. Studija Ujedinjenih nacija izvestila je da je probijena brana, oslobađajući oko 100.000 m^3 jalovine kontaminirane cijanidom u životnu sredinu. U izveštaju se navodi da S.C. Aurul S.A. nije zaustavio svoje operacije. Nakon nezgode V. Tatar je podneo različite administrativne žalbe u vezi sa rizikom koji su pretrpeli on i njegova porodica kao rezultat upotrebe natrijum-cijanida od strane S.C. Aurul S.A. u procesu ekstrakcije. Takođe je doveo u pitanje validnost dozvole za rad kompanije. Ministarstvo životne sredine ga je u novembru 2003. obavestilo da aktivnosti kompanije ne predstavljaju opasnost po javno zdravlje i da se ista tehnologija ekstrakcije koristi u drugim zemljama. Prvi podnosilac je takođe pokrenuo krivični postupak, 2000. godine, žaleći se da je rudarski proces bio opasan po zdravlje stanovnika Baja Mare, da predstavlja pretnju po životnu sredinu i da pogoršava zdravstveno stanje njegovog sina, odnosno astmu. Naredbom od 20. novembra 2001. rumunski sudovi su obustavili krivični postupak u vezi sa nezgodom od 30. januara 2000. godine na osnovu toga što činjenice na koje se žali nisu predstavljale krivična dela. Nije izdat nikakav sudski nalog ili odluka u vezi sa drugim pritužbama.

2000. godine, uprkos verovatnoj zabrinutosti lokalnog stanovništva. Sud je zaključio da rumunske vlasti nisu ispunile svoju dužnost da u zadovoljavajućoj meri procene rizike koje bi aktivnost kompanije mogla da sa sobom nosi i da preduzmu odgovarajuće mere kako bi zaštitile prava onih na poštovanje njihovog privatnog života i domove, u smislu čl. 8. i uopšteno njihovo pravo da uživaju zdravu i zaštićenu životnu sredinu.[23] Zatim, u predmetu *Haton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,[24] koji se ticao zaštite podnosilaca od buke sa aerodroma Hitrou u Londonu, gde Evropski sud za ljudska prava primećuje da proces odlučivanja vlasti koji se odnosi na složena pitanja i ekološke i ekonomske politike, mora obuhvatiti istraživanje i duboko proučavanje, kako bi bilo moguće uspostaviti pravičnu ravnotežu između različitih sukobljenih interesa o kojima je tu reč, s čim u vezi sud nije našao povredu prava na privatan i porodični život iz čl. 8. Konvencije.

Princip „plaća zagađivač" u načelu propisuje da troškove zagađenja, bez obzira gde ono nastane, treba da snosi zagađivač. Čak se pod ovim principom podrazumeva i produžena odgovornost proizvođača na ceo životni ciklus proizvoda. Sud pravde Evropske unije je ovaj princip i primenio u brojnim slučajevima i to *Stendli i drugi protiv Sekretaijata za životnu sredinu Ujedinjenog Kraljevstva,*[25] u kom slučaju je napravljena paralela između principa proporcionalnosti i principa „zagađivač plaća". Ovaj slučaj se ticao tumačenja i važnosti

[23] Sud je još našao da zagađenje može da ometa privatan i porodični život osobe šteteći njenom blagostanju i da je država dužna da obezbedi zaštitu svojih građana regulacijom ovlašćenja, uspostavljanja, rada, bezbednosti i praćenje industrijskih aktivnosti, posebno aktivnosti koje su bile opasne po životnu sredinu i zdravlje ljudi. Sud nije sumnjao u narušeno zdravstveno stanje P. Tatara, od 1996. godine i kome je bila potrebna medicinska pomoć, kao ni u toksičnost natrijum-cijanida i zagađenja koje su, preko dozvoljenih normi, otkrile međunarodne organizacije u blizini kuće podnosilaca predstavke nakon ekološke nezgode. Sud je primetio da, u svetlu onoga što je trenutno poznato o ovoj temi, podnosioci predstavke nisu uspeli da dokažu postojanje uzročne veze između izloženosti natrijum-cijanidu i astme. Međutim, primetio je da postojanje ozbiljnog i materijalnog rizika po zdravlje i dobrobit podnosilaca predstavke podrazumeva obavezu na strani države da proceni rizike, kako u vreme kada je dala operativnu dozvolu, tako i nakon nezgode i da preduzme odgovarajuće mere. Nadalje je sud ukazao da je preliminarna procena uticaja koju je 1993. godine sprovelo rumunsko ministarstvo za životnu sredinu, koja je istakla rizike koje ta aktivnost nosi po životnu sredinu i zdravlje ljudi i da su uslovi rada koje su postavile rumunske vlasti bili nedovoljni da isključe mogućnost ozbiljne štete. Sud je dalje konstatovao da je kompanija bila u mogućnosti da nastavi svoje industrijske operacije nakon nezgode u januaru 2000. godine, kršeći princip predostrožnosti, prema kojem odsustvo sigurnosti u pogledu trenutnih naučnih i tehničkih saznanja ne može opravdati bilo kakvo kašnjenje u deo države u usvajanju delotvornih i srazmernih mera.

[24] *Hatton and others v. the United Kingdom*, predstavka br. 36022/97, presuda od 8. 7. 2003. godine, para. 127–129.

[25] *The Queen v. Minister of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Standley and Others*, C–293/97. V.: *Commune de Mesquer v. Total France SA and Total International Ltd*., C–188/07, presuda od 24. juna 2008. godine.

Direktive Saveta o zaštiti voda od zagađenja izazvanog nitratima iz poljoprivrednih izvora (91/676/EEC od 12. decembra 1991), te u kome je konstatovano da je, u pogledu principa „zagađivač plaća", dovoljno navesti da Direktiva ne znači da poljoprivrednici moraju da preuzmu terete za eliminisanje zagađenja kome nisu doprineli, odnosno da države članice treba da uzmu u obzir druge izvore zagađenja prilikom implementacije pomenute Direktive i, imajući u vidu okolnosti, ne treba da nameću poljoprivrednicima nepotrebne troškove eliminisanja zagađenja. Gledano u tom svetlu, princip „zagađivač plaća" odražava princip proporcionalnosti u primeni mera koje usvajaju države članice, a na nacionalnim sudovima je da obezbede poštovanje i primenu tih principa.[26]

Evropski sud za ljudska prava u presudama *Tatar protiv Rumunije* i *Mangouras protiv Španije*[27] proklamuje princip „zagađivač plaća" kako bi se sprečila i ispravila ekološka šteta. Predmetni postupak se vodio zbog povrede čl. 5. Konvencije, ali je suštinski, imajući u vidu činjenice slučaja i tok postupka, istaknut značaj zaštite životne sredine. Naime, podnosilac predstavke, koji je grčki državljanin, bio je kapetan broda „Prestiž", iz kojeg je 2002. godine, dok je plovio španskim vodama, 70.000 tona nafte iscurelo u Atlantski okean, nakon što je trup broda bio probijen. Ovo je izazvalo ekološku katastrofu, čije posledice na biljni i životinjski svet u moru su trajale nekoliko meseci i proširile se čak do obale sa Francuskom. Nacionalni sud u Španiji je ponašanje podnosioca predstavke tretirao kao krivično delo – nanošenje štete prirodnim dobrima i životnoj sredini, kao i delo nepoštovanja uputstava organa uprave. U konkretnom slučaju je značaj prava na zdravu životnu sredinu naglašen, između ostalog, i kroz odluku o visini novčane garancije – jemstva, kao obezbeđenja za prisustvo podnosioca predstavke suđenjima, koja je određena na iznos od 3.000.000 evra i, iako je ovaj iznos premašio platežnu sposobnost podnosioca predstavke, ESLJP je isti opravdavao ozbiljnošću i težinom dela usmerenim protiv životne sredine, kao i obimom prouzrokovane štete. Sud je izneo stav da prilikom tumačenja zahteva iz čl. 5, st. 3. Konvencije, treba uzeti u obzir novu realnost, tačnije rastuću i legitimnu zabrinutost za životnu sredinu u međunarodnim okvirima, te novu sklonost da se krivično pravo koristi kao sredstvo za sprovođenje ekoloških obaveza koje nameću evropsko i međunarodno pravo. S tim u vezi, da su potrebni i viši standardi u oblasti zaštite ljudskih prava, a, s obzirom na prirodu štete po životnu sre-

[26] *Ibid*., para. 46–50. Od država članica se traži da sastave i sprovode odgovarajuće programe praćenja kako bi se procenila efikasnost akcionih programa, oni su dužni da pregledaju i, ako je potrebno, revidiraju svoje akcione programe najmanje svake četiri godine. Tako mogu da uzmu u obzir promene okolnosti u vezi sa zagađenjem iz poljoprivrednih i drugih izvora.

[27] *Mangouras protiv Španije*, predstavka br. 12050/04, presuda od 28. 9. 2010. godine.

dinu, prouzrokovane zagađenjem mora retko viđenih razmera, sudske vlasti su morale, shodno tome, uskladiti iznos koji je tražen kao novčana garancija, sa nivoom odgovornosti. Nadalje, u predmetu *Enderliz protiv Turske*[28] Evropski sud za ljudska prava takođe razrađuje ovaj princip pozivajući se na Konvenciju građanskoj odgovornosti za štetu koja proističe iz aktivnosti opasnih po okruženje.[29] Ovaj predmet je značajan kako se u njemu povreda prava na zdravu životnu sredinu dovodi u vezu sa povredom prava na informisanje u smislu čl. 10. Konvencije, potom i na povredu prava na porodični život iz čl. 8. Konvencije.

Princip održivog razvoja propisuje da je potrebno negovati razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti, a ne dovodi u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe. Evropski sud za ljudska prava se, u predmetu *Brose-Tribole i drugi protiv Francuske,*[30] pozvao na Preporuku

[28] *Öneryıldız v. Turkey,* predstavka br. 48939/99, presuda od 30. 11. 2004, *https://hudoc.echr.coe.int*/, detaljnije obrazloženje presude videti još u: Stopić, M., Zorić, J. (2009). *Pravo na zdravu životnu sredinu u praksi Evropskog suda za ljudska prava.* Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.

[29] Podnosioci predstavke su smatrali da na državnim vlastima leži odgovornost za smrt njihovih rođaka i uništenje imovine koji su posledica nezgode iz aprila 1993. godine, u kojoj je došlo do eksplozije metana na istanbulskoj deponiji smeća Imranije. Podnosilac predstavke je u vreme štetnog događaja živeo sa 12 bliskih rođaka u sirotinjskoj istanbulskoj četvrti Imranije, u kojoj se nalazila deponija komunalnog otpada. Pravo na korišćenje tog zemljišta je bilo ustanovljeno u korist Gradskog veća Istanbula počev od 22. januara 1960. godine, a vlasništvo je Komisije za šumarstvo, odnosno države. U blizini deponije se prostiralo divlje naselje koje je kasnije postalo sirotinjska četvrt, u okviru koje je izgrađena i kuća podnosioca predstavke, i to pored deponije komunalnog otpada. Kada je deponija Imranije uklonjena, vlast je zasadila drveće i izgradila sportske terene, radeći na preuređenju kokretne lokacije, što je nadalje uslovilo da pojedini građani koji su živeli u tom naselju podnesu tužbu protiv Mesnog veća, radi utvrđenja prava vlasništva i prestanka radova. Veštaci u predmetu su zaključili da je deponija rizična po ljude, životinje i životnu sredinu zbog opasnosti od širenja zaraznih bolesti, pored toga da na toj lokaciji ne može da se spreči eksplozija metana koji nastaje raspadanjem otpada. Upravo je dana 28. aprila 1993. godine, došlo do eksplozije metana, što je izazvalo klizanje terena usled koga je smeće zatrpalo deset kuća, nakon što je došlo do klizanja terena, između ostalih i kuću podnosioca predstavke, a poginulo je trideset devetoro ljudi. Ovakva nepredvidivost opasnosti zbog ugrožavajućih okolnosti po život podnosilaca predstavke i propusta nadležnih koji su takve okolnosti stvorili, uslovila je da se razmotri odgovornost države po čl. 2. Konvencije. S tim u vezi Veće Evropskog suda za ljudska prava je ustanovilo postojanje uzročno-posledične veze između propusta koji se imaju pripisati vlastima, kao i nesreće u kojoj je došlo do smrti više lica. Sledstveno tome, prema stanovištu ovog suda, država nije preduzela sve razumne mere koje bi sprečile opasnost po život građana u pomenutoj sirotinjskoj četvrti, odnosno stanovnicima istih nisu ponuđeni ni podaci prema kojima bi isti mogli proceniti stepen ugroženosti života, a čak i da jeste poštovano pravo na informisanje u datom slučaju, isto ne bi oslobodilo državu odgovornosti, ukoliko bi došlo do povrede osnovnih ljudskih prava, pre svega prava na život ili prava na porodični i privatni život (para.108).

[30] *Brosset-Triboulet i drugi protiv Francuske*, predstavka br. 34078/02, presuda od 29. 3. 2010. godine

komiteta ministara o sektorskoj politici razvoja održivog ekološki prihvatljivog turizma u priobalju, koji sistem je uveden i u Ugovor o Evropskoj uniji u vidu pojma održivog razvoja.

Princip međugeneracijske ravnopravnosti nalaže da svaka generacija planetu Zemlju tretira kao opšte i zajedničko dobro sadašnjim, budućim i prošlim generacijama, uspostavljajući princip pravičnosti među generacijama u korišćenju i očuvanju životne sredine i njenih prirodnih resursa. Ovaj princip potiče iz Stokholmske deklaracije i jedan je od osnovnih načela održivog razvoja. Isti sledi i Okvirna konvencija UN o promeni klime kao i Pariski sporazum[31] u svojoj preambuli.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE U EVROPSKOJ UNIJI

U Evropskoj uniji se opšti pravni okvir ekoloških prava zasniva na Ugovoru o Evropskoj uniji i to u njegovom čl. 3, st. 3. i čl. 21, st. 2, kao i Ugovoru o funkcionisanju Evropske unije u čl. 11. i 194. Oni se mogu prepoznati u ideji o ostvarivanju održivog razvoja i ustanovljenju integrisane politike zaštite životne sredine kroz očuvanje, zaštitu i poboljšanje kvaliteta životne sredine, zaštitu ljudskog zdravlja, racionalno korišćenje prirodnih resursa i promovisanje mira na međunarodnom nivou za rešavanje regionalnih ili globalnih ekoloških problema.

Pored navedenog, Evropska unija je strana ugovornica u više međunarodnih ekoloških konvencija i sporazuma, uključujući Konvenciju o dostupnosti informacije o učešću javnosti u donošenju odluka i pravo na pravnu zaštitu o pitanjima životne sredine – Arhuska konvencija iz maja 2005. godine,[32] koja predstavlja veoma važan instrument i izvor međunarodnog prava zaštite životne sredine.

---

[31] Sporazumom iz Pariza utvrđeno je da je njegovo osnaživanje globalnog odgovora na pretnje izazvane klimatskim promenama, uvažavajući održivi razvoj i napore na iskorenjavanju siromaštva, uključujući između ostalog ograničenje rasta prosečne globalne temperature značajno ispod 2 °C u odnosu na predindustrijski nivo i nastavak napora da se ograniči rast temperature do 1,5 °C u odnosu na predindustrijski nivo, uviđajući da bi to značajno smanjilo rizike i uticaje klimatskih promena, kako je to navedeno u čl. 2, st. 1. Zakona o potvrđivanju Sporazuma iz Pariza, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 4/2017. Velika većina čovečanstva nije u mogućnosti da oseti razliku od pola stepena Celzijusa temperature, za razliku od prirode koja reaguje na te promene klimatskim događajima čiji uticaj se lako oseti kroz poplave, oluje, suše i promene drugih vremenskih uslova poslednjih godina.

[32] Arhuska konvencija je 25. juna 1998. godine potpisana u gradu Arhusu u Danskoj, koja garantuje pravo na slobodan pristup informacijama o životnoj sredini, a stupila je na snagu 30. oktobra 2001. godine.

Praksa Suda pravde Evropske unije u oblasti zaštite životne sredine je sve bogatija, a ističu se presude kao što je u predmetu *Edvards i Palikaropopulus,*[33] u kome je podnosilac predstavke poveo postupak protiv Nacionalne agencije za zaštitu životne sredine, od koje je tražio dozvolu za cementne radove u vreme kada projekat nije podlegao proceni uticaja na životnu sredinu i podnosiocu, čiju je žalbu nacionalni sud odbacio i naložio da plati troškove suprotne strane u tom sporu. Ovo je bio postupak za davanje prethodnog mišljenja, odnosno za donošenje prethodne odluke u pitanju tumačenja prava EU i ugovornih obaveza Ujedinjenog Kraljevstva koje proističu iz Arhuske konvencije i prava EU kojim je utvrđena obaveza da se obezbedi da ekološki slučajevi ne budu toliko skupi da ih je nemoguće voditi. Kada se od nacionalnog suda traži da odredi troškove postupka koje snosi lice, Sud pravde Evropske unije je naglasio da nacionalni sud, prilikom donošenja odluke, treba da uzme u obzir interese lica koje želi da brani svoja prava, s jedne strane, i javni interes zaštite životne sredine, s druge strane.

Značajan međunarodni akt u sferi krivičnopravne zaštite životne sredine je Konvencija o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine[34] doneta u Strazburu 4. novembra 1998. godine, čiji cilj, pre svega, jeste unapređenje zaštite životne sredine ne evropskom nivou pomoću krivičnog prava, a u svrhu prevencije ponašanja koja nanose štetu životnoj sredini. Konvencija nastoji da usaglasi i nacionalno zakonodavstvo u toj oblasti i njene odredbe obavezuju strane potpisnice da inkriminišu određena dela, uključujući uvođenje u vazduh, zemljište ili vodu supstanci ili jonizirajuće radijacije, koji izazivaju ili mogu izazvati trajno pogoršanje tih sredina, smrt ili tešku povredu bilo kog lica ili bitnu štetu biljnom i životinjskom svetu. Konvencijom je propisana krivična odgovornost fizičkih i pravnih lica, te ustanovljene mere koje države potpisnice treba da donesu, kako bi se utvrdila ovlašćenja koja u tom pogledu ima organ vlasti, kao i međunarodna saradnja u ovoj oblasti. Strane ugovornice koje pomenuta dela utvrde u svom krivičnom zakonodavstvu, potrebno je da takođe utvrde i sankcije, odnosno novčane kazne ili kazne zatvora, kao i uslove za pokretanje postupka za ispitivanje odgovornosti pravnog lica. Dodatno je važna odredba koja se odnosi na mogućnost da Udruženja za zaštitu životne sredine učestvuju u krivičnim postupcima koji se vode zbog krivičnih dela utvrđenih Konvencijom. Konvencija je otvorena za potpisivanje kako državama članicama Saveta Evrope, tako i državama koje nisu njegove članice.

---

[33] *David Edwards and Lilian Pallikaropoulos v. Environment Agency and Others*, C–216/2011, presuda od 11. 4. 2013. godine.

[34] Convention on the protection of the environment through criminal law, http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/172.htm Konvenciju su potpisale: Austrija, Belgija, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Nemačka, Grčka, Island, Italija, Luksemburg, Rumunija, Švedska i Ukrajina, a samo je Estonija ratifikovala ovu konvenciju, 2002. godine. Podatak sa veb stranice od 14. 6. 2023. godine.

Dakle, pravna zaštita u EU, u predmetima koje se tiču životne sredine, ne služi samo individualnim interesima nego i javnosti ili čak isključivo javnosti, a visok značaj ovakvog javnog interesa je posledica toga što je visok nivo zaštite životne sredine jedan od ciljeva Evropske unije regulisan Poveljom o osnovnim ljudskim pravima EU[35] u čl. 37, kojim je propisano da visok stepen zaštite i unapređenje kvaliteta životne sredine moraju biti integrisani u politiku Unije i obezbeđeni u skladu sa načelom održivog razvoja.

ZAKLJUČAK

Uvažavajući iznete stavove evropskih sudova u opisanoj sudskoj praksi, može se zaključiti da se ekološko pravo razvija uzlaznim tempom. Njegov neupitni značaj je prepoznat na međunarodnom nivou i, iako ovo pravo nije imenovano kao ljudsko pravo u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ni u njenim dodatnim protokolima, priznat mu je takav značaj kroz sudsku praksu, koja ima obavezujući karakter za države ugovornice i predstavlja zapravo judge made law. U tom pravcu, a kako je Evropski sud za ljudska prava to prepoznao i u svojoj praksi podržao, pravo na zdravu životnu sredinu je zaštićeno drugim pravima regulisanim Konvencijom i to pravom na život, pravom na privatni život, pravom na imovinu i pravom na informisanje. Ovo je države navelo da predmetnu pravnu oblast urede i posvete joj nužnu pažnju, a nadalje motivisalo lica da svoja prava, u kontekstu zaštite životne sredine, potraže pred domaćim sudovima, te se sudska praksa u toj oblasti kontinuirano obogaćuje i očekivano će dati rezultate u sprovođenju mera smanjenja štetnog uticaja klimatskih i drugih ekoloških promena, na unapređenje zaštite životne sredine.

LITERATURA

Lepotić, B., Kovačević, B. (2020). Zaštita životne sredine i klimatske promene kroz zaštitu ljudskih prava u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava. *Zbornik radova 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – „Slobodan Perović", Unifikacija prava i pravna sigurnost*. Beograd

Stopić, M., Zorić, J. (2009). *Pravo na zdravu životnu sredinu u praksi Evropskog suda za ljudska prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.

[35] Charter Of Fundamental Rights Of The European Union (2007/C 303/01) – http://www.inkluzija.gov.rs/wp–content/uploads/2010/07/EU–Charter–of–fundamental–rights.pdf

Tintor, LJ. (2021). Značaj slučaja Ugenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope. *Strani pravni život, LXV*, br. 2/21.

Propisi

Povelja Organizacije ujedinjenih nacija

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Okvirna konvencija o promeni klime

Deklaracija iz Rija o životnoj sredini i razvoju

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori* br. 12/2010. i 10/2015.

Zakon o potvrđivanju Sporazuma iz Pariza, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 4/2017.

Ugovor o Evropskoj uniji i Ugovor o funkcionisanju Evropske unije 2012/C 326/01

Konvencija o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine

Povelja o ljudskim pravima (2007/C 303/01)

Arhuska konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na zaštitu u pitanjima životne sredine

Sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava

López Ostra v. Spain, predstavka br. 16798/90, presuda od 9. 12. 1994. godine.

Papastavrou and others v. Greece, predstavka br. 46372/99, presuda od 10. 4. 2003. godine.

Guerra and Others v. Italy, predstavka br. 116/1996/735/932, presuda od 19. 2. 1998. godine.

Tătar v. Romania, predstavka br. 67021/01, presuda od 27. 1. 2009. godine.

Hatton and others v. the United Kingdom, predstavka br. 36022/97, presuda od 8. 7. 2003. godine.

Mangouras v. Spain, predstavka br. 12050/04, presuda od 28. 10. 2010. godine.

Öneryıldız v. Turkey, predstavka br. 48939/99, presuda od 30. 11. 2004. godine.

Brosset-Triboulet and Others v. France, predstavka br. 34078/02, presuda od 29. 3. 2010. godine.

Sudska praksa Suda pravde Evropske unije

The Queen v. Minister of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Standley and Others, C-293/97.

Commune de Mesquer v. Total France SA and Total International Ltd., C-188/07.

Afton Chemical Limited v. Secretary of State for Transport, C-343/09.

Pfizer Animal Health SA v. Council of the European Union, T-13/99, S-343/09.

David Edwards and Lilian Pallikaropoulos v. Environment Agency and Others S-216/2011.